

Abeceda ako nástroj úspechu. Prípad regionálnych volieb na Slovensku¹

Peter Spáč – Petr Voda – Jozef Zagraban²

Katedra politologie, Fakulta sociálních studií MU, Brno

Alphabet as a Tool for Success. The Case of Regional Elections in Slovakia. This paper deals with the name order of candidates and its influence on results in regional elections in Slovakia. Using a dataset of 8,881 persons we found that candidates with names from both the beginning and the end of the alphabet are clearly advantaged when compared to their rivals. These candidates occupy the front and bottom positions on the ballot lists what increases their likelihood of becoming elected. Hence the system used in regional elections in Slovakia fails to be neutral as it treats the candidates differently on an unjustifiable basis. Sociológia 2016, Vol. 48 (No 1: 71-90)

Key words: elections; ballot order effect; candidates; Slovakia; alphabet

Úvod

Voľby predstavujú kľúčový prvok demokratického zriadenia ako mechanizmus zaisťujúci pravidelnú obnovu legitimacy politickej obce. K ich primárnym atribútom náleží mimo iných i férovosť. Spravodlivé voľby optimálne poskytujú rovnosť šancí ako pre voličov, tak i pre uchádzačov o mandáty. Volebné systémy a ich nastavenie môžu vytvoriť prostredie, ktoré túto proklamovanú rovnosť podporuje a posilňuje, ale tiež sa s ňou môže dostať i do vzťahu vzájomného napätia a konfliktu.

Tento text predstavuje analýzu regionálnych volieb na Slovensku. Jeho cieľom je zamerať sa na jeden z aspektov volebného systému daných volieb, konkrétne abecedné radenie kandidátov na listinách a jeho dopady. Ako vyplýva z literatúry, poradie na listinách môže mať významný dopad na vyhliadky subjektov usilujúcich sa o mandáty, čím môže v rôznej miere deformovať samotnú súťaž. (Porovnaj Ho – Imai 2008; Edwards 2015; Koppell – Steen 2004) V niektorých štátoch sa daná téma dokonca stala i súčasťou súdnych rozhodnutí, ktoré viedli k úpravám dotknutých volebných systémov. V prípade slovenských krajských volieb obdobná štúdia absentuje a našim zámerom je prispieť k zaplneniu tejto medzery a tiež doplniť prebiehajúcu odbornú debatu o ďalšie poznatky. Súčasne tým vytvárame priestor pre ďalší výskum i vo vzťahu k iným typom volieb používajúcim podobný volebný systém.

¹ Tento text vznikol za podpory projektu Kvalita demokracie: Česká republika v komparativní perspektivě (GA15-22754S) financovaného Grantovou agentúrou Českej republiky (GA ČR).

² Korešpondencia: Mgr. Peter Spáč, Ph.D., Mgr. Petr Voda, Ph.D., Mgr. Jozef Zagraban, Katedra politologie, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Joštova 10, 602 00 Brno, Česká republika. E-mail: spac.peter@gmail.com; pvoda@fss.muni.cz; 219492@mail.muni.cz

Naše zistenia zreteľne poukazujú na to, že systém regionálnych volieb neprístupuje ku všetkým kandidátom rovnocenne a naopak medzi nimi zavádza nerovnosť. Osoby umiestnené na prvom a poslednom mieste na listinách získavajú neodôvodnenú výhodu, ktorá im zaisťuje vyšší prísun hlasov, no najmä im oproti ich rivalom zjednodušuje prístup k zisku mandátu. Vzhľadom na abecedné radenie kandidátov sa tak dané zvýhodnenie dotýka osôb, ktorých priezviská začínajú na písmená z oboch koncov abecedy. Aby sa uvedenému narušeniu férovosti volieb predišlo, v rámci odporúčaní navrhujeme zavedenie mechanizmov randomizácie a rotácie, ktorých aplikáciou by sa šance uchádzačov o mandáty efektívne vyrovnali.

Štruktúra textu je nasledovná. Ako prvá je priblížená existujúca literatúra o efekte poradia kandidátov a jeho dôsledkoch. Nasleduje predstavenie regionálnych volieb na Slovensku a ich volebnom systéme. Ďalšia kapitola načrtáva výskumný rámec a zahŕňa hypotézy, použité metódy a dáta. Po tejto časti sú predstavené výsledky analýzy a text je ukončený záverečnými poznámkami a diskusiou.

Efekt poradia kandidátov

Doterajší výskum ukazuje, že podoba hlasovacích lístkov má dopad na konkrétne volebné výsledky i rozdelenie mandátov. To, v akom poradí sú jednotliví kandidáti uvádzaní, síce môže pôsobiť iba ako technická a formálna záležitosť, avšak existujúca odborná literatúra tento náhľad popiera. (Miller – Krosnick 1998; Koppell – Steen 2004; Ho – Imai 2008; Webber et al. 2014; Meredith – Salant 2013; Edwards 2015) Podobne ako veľkosť volebných obvodov či výška umelej klauzule i radenie uchádzačov o kreslá tak má potenciál zasiahnuť do volebného procesu a jeho výstupov.

Pozadie vplyvu umiestnenia kandidátov na listine odkazuje k charakteru volieb a najmä k povahe samotných voličov. Tí sa vo voľbách často rozhodujú na základe nedokonalých informácií, čo sa môže odraziť na ich výbere. Jedno z vysvetlení tu prináša tzv. teória uspokojenia³. (Provnaj Miller – Krosnick 1998; Koppell – Steen 2004; Miller 2010; Meredith – Salant 2013) Podľa nej voliči nemusia nutne robiť optimálne rozhodnutia, ale sú ochotní akceptovať i riešenia, ktoré sa im zdajú dostatočne prijateľné. V rámci svojej úvahy si stanovujú vlastné požiadavky, ktoré považujú za podstatné a keď prechádzajú hlasovacím lístkom, konfrontujú s nimi jednotlivých kandidátov. S postupujúcimi menami sa ich pozornosť znižuje a ich záujem upadá. Vo výsledku sú tak voliči náchylnejší udeliť svoju podporu kandidátom umiestneným na začiatku listiny. Tento jav býva označovaný ako efekt prvenstva⁴. Prítomná prítom môže

³ V anglickej literatúre pojem uvádzaný ako 'satisficing theory'.

⁴ V literatúre uvádzaný ako 'primacy effect'.

byť i opačná logika, a to v situácii, kedy sa voliči rozhodujú nie podľa toho, prečo určitých kandidátov voliť, ale naopak, prečo ich nevoliť. Úpadok pozornosti spojený s každým ďalším menom na listine vedie k tomu, že voliči pre nižšie umiestnených kandidátov nachádzajú čoraz menej dôvodov prečo im neudelíť hlas. Vo výsledku tak majú tendenciu hlasovať pre kandidátov na posledných miestach⁵.

Efekt poradia na listine bol preukázaný v prácach mnohých autorov. Dvojica Ho a Imai (2008) skúmala štátne voľby v Kalifornii v rokoch 1978 až 2002 a zistila, že kandidáti na prvej pozícii boli oproti ostatným zvýhodnení, a to zvlášť v prípade malých strán a nestraníkov. Zaujímavé výsledky poskytli tiež Koppell a Steen (2004), ktorí sa venovali primárnym voľbám v štáte New York. Ako vyplýva z ich zistení, z celkom 79 analyzovaných súťaží sa až v 71 prejavil sklon voličov viac podporiť nominantov na prvom mieste. Ešte podstatnejšie pritom je, že zistená výhoda v niekoľkých prípadoch presiahla rozdiel potrebný pre dosiahnutie víťazstva. Umiestnenie na čele listiny tu tak konkrétnym kandidátom nezaistilo iba väčší prísun hlasov, ale mohlo dokonca rozhodnúť o identite víťaza.

Podobné zistenia pritom možno nájsť i mimo amerického prostredia. Príkladom je štúdia dvojice Bagues a Esteve-Volart (2011), zameraná na voľby do španielskeho senátu v rokoch 1996 až 2008. Jej výsledky zreteľne preukázali výhodu pre kandidátov umiestnených na prvej pozícii. Porovnateľné závery zaznamenali i King a Leigh (2009) analyzujúci federálne voľby v Austrálii. I v ich prípade sa ukázalo, že nominanti profitujú z čelného umiestnenia na hlasovacom lístku. Nakoniec pozitívny príklon voličov k najvyššie postaveným kandidátom potvrdil i Regan (2012), ktorý skúmal írske parlamentné voľby v období 1977 až 2011.

Samotný rozsah efektu poradia na listine sa pritom môže odlišovať. Miller a Krosnick (1998) pri výskume volieb v Ohio dospeli k tomu, že kandidáti na prvom mieste dostávali z dôvodu svojej pozície o 2,5 percenta viac hlasov. Vyššie uvedení King a Leigh (2009) v austrálskych voľbách identifikovali zvýšenie zisku o približne jedno percento, zatiaľ čo Meredith a Salant (2013) v prípade mestských volieb v Kalifornii zaznamenali nárast objemu hlasov o štyri až päť percent. Napriek týmto rozdielom sa však dá konštatovať, že efekt poradia kandidátov na listine je v rámci výskumu dostatočne podložený a i napriek potrebám jeho ďalšieho testovania (porovnaj Chen et al. 2014) je spojený predovšetkým s výhodou pre čelne umiestnených nominantov.

⁵ Efekt poradia na listine býva vysvetľovaný i inými spôsobmi. Príkladom je snaha voličov prejavovať sa ako „dobrí“ občania, a to prostredníctvom účasti na voľbách. Vzhľadom na to, že pre daných voličov je v zásade irelevantné, kto bude zvolený, dajú hlas prvej osobe na listine. (Miller – Krosnick 1998) Na podobnom princípe sú vysvetľované i tzv. oslie hlasy, typicky spájané s austrálskym prostredím, kedy voliči musia odovzdať viac hlasov a tento postup si zjednodušia tým, že ich udelia zostupne alebo naopak vzostupne kandidátom tak, ako sú zoradení na listine. (Porovnaj King – Leigh 2009)

Skutočnosť, že poradie osôb na hlasovacej listine má vplyv na volebné výsledky, pritom nie je zanedbateľná. Volebné systémy z princípu nie sú neutrálne a ich nastavenie spravidla zvýhodňuje určitý okruh aktérov na úkor iných. Príkladom je dopad väčšinových systémov na malé strany s územne nekonzentrovanou voličskou podporou. Pomerné systémy sú v tomto ohľade ešte flexibilnejšie, keď ich konkrétne nastavenie môže poškodiť v zásade akúkoľvek skupinu strán. (Porovnaj Taagepera – Shugart 1989; Gallagher – Mitchell 2005; Birch et al. 2002) Uvedené efekty však bývajú vnímané ako konzistentné s predstavou volieb ako férového procesu.

V prípade efektu poradia kandidátov na listine už toto presvedčenie nemusí byť natoľko samozrejmé. Za prijateľný stav (v zmysle súladu so základnými princípmi spravodlivých volieb) sa dá vnímať ten, kedy o zoradení kandidátov rozhodujú samotné nominujúce subjekty, teda typicky politické strany. Naopak, ak je poradie vecou pevne stanoveného kritéria, ktoré s obsahom volieb vôbec nesúvisí, vzniká tým neodôvodnená výhoda pre určitú časť kandidátov. Ukázkovým príkladom takejto alternatívy je aplikácia abecedného poradia. Abeceda ako taká predstavuje sled písmen, ktorých radenie je svojím spôsobom náhodné a postráda racionalitu. Jej využitie vo voľbách taktiež nie je dané jej prepojením na tento politický proces, ale vyplýva z jej zakotveného využívania v každodennom živote spoločnosti. Toto zdanlivo neutrálne kritérium však v kontexte vyššie uvedené vytvára problém v podobe potenciálneho zvýhodnenia určitých kandidátov, a to tých, ktorých mená začínajú na písmená v úvode abecedy. Neodôvodnenosť daného benefitu navyše podtrháva fakt, že meno je rys, o ktorom (až na výnimky) jeho nositelia nerozhodujú a je im, podobne ako fyzický vzhľad, dané bez ich vlastného pričinenia⁶.

Výhoda kandidátov, ktorých mená začínajú na písmená bližšie začiatku abecedy, bola preukázaná vo vyššie uvedených štúdiách, z ktorých viaceré skúmali volebné systémy využívajúce abecedné poradie. (Porovnaj Regan 2012; Chen et al. 2014; Ho – Imai 2008) Cenný príspevok v tejto súvislosti poskytol Edwards (2015), ktorý analyzoval americké kongresové voľby od roku 1949. V USA je úprava volieb vecou jednotlivých štátov, čo vedie k vzájomným odlišnostiam v používaných pravidlách. Edwards zistil, že mená kongresmanov volených v štátoch používajúcich abecedné radenie kandidátov sú disproporcionálne vychýlené smerom k začiatku abecedy. Obdobné porovnanie daný autor uskutočnil i v prípade štátov, ktoré abecedné zoradenie kandidátov v priebehu analyzovanej doby začali alebo naopak prestali využívať a dospel k totožným výsledkom. Komparácia na oboch úrovniach (medzištátna i vnútroštátna) preukázala, že zakotvenie abecedy pomáha kandidátom, ktorých mená začínajú na písmená z jej úvodu.

⁶ Rovnako „racionálne“ by tak kandidáti mohli byť na listinách zoradení podľa veku, výšky či odtieňa farby vlasov.

Ak je popísaný stav vnímaný z hľadiska demokratických volieb ako problematický, otázkou je, či a ako je možné mu čeliť. Ako jedna z možností sa ponúka reakcia hlavných aktérov politickej súťaže, teda politických strán. V prípade, že strany sú si vedomé nevýhody, ktorá z nastavenia volebného systému plyní pre časť ich kandidátov, môžu tomu prispôbiť svoju nominačnú stratégiu. V konkrétnej podobe to znamená, že môžu viac preferovať kandidátov, ktorých mená im zaistia výhodnejšie miesto na listine. Nedostatok tohto prístupu spočíva v tom, že schopnosť strán takticky reagovať na volebné výsledky nemusí byť v praxi optimálna. Navyše aplikácia uvedeného postupu by iba naďalej prispievala k nevýhode pre osoby nachádzajúcim sa hlbšie v abecednom poli, keďže tie by neboli poškodzované iba v samotných voľbách, ale už i vo fáze nominácií, ktorá im časovo predchádza.

Systematické riešenie je tak v zásade možné iba cestou úpravy pravidiel vytvárania hlasovacích lístkov. Logika daných opatrení spočíva v tom, že ak najvyššie umiestnení kandidáti neodôvodnene čerpajú výhodu zo svojej pozície, je relevantné rozptýliť tento benefit rovnomerne medzi všetkých uchádzačov o mandáty. V praxi sa v tomto ohľade pristupuje k mechanizmom randomizácie a rotácie. Randomizácia znamená, že pre konkrétne voľby sa žrebovaním stanoví náhodné poradie písmen, čiže určitá fiktívna abeceda, podľa ktorej sa bude pri umiestňovaní kandidátov postupovať. Tento postup tak zamedzuje, aby osoby s menami zo začiatku abecedy neboli konštantne zvýhodňované. Na druhej strane však sám osebe nedokáže zaistiť rovnosť medzi kandidátmi, pretože bez ohľadu na konkrétnu podobu vyžrebovaného poradia písmen sa vždy utvorí skupina kandidátov, ktorí budú mať na listinách lepšie poradie⁷. Z tohto dôvodu sa popri randomizácii pristupuje i k následnej rotácii, ktorá zaistí, aby sa stanovené poradie kandidátov naprieč volebnými okrskami obmieňalo. Každý uchádzač o mandáty sa tak na prvom, druhom atď. mieste objaví rovnako často ako jeho konkurenti. Načrtnutý postup sa využíva vo viacerých štátoch USA, no možno sa s ním stretnúť i mimo amerického prostredia. (Porovnaj Ho – Imai 2008; King – Leigh 2009; Edwards 2015)

Relevantnosť výhod plynúcich pre kandidátov umiestnených na čele listín nakoniec potvrdzuje i to, že debata o nich neprebíha iba v rámci politológie, ale prenikla už i do oblasti práva a justície. Súdna moc sa v tomto ohľade javí ako značne silná, čoho dokladom je Najvyšší súd v americkom štáte New Hampshire, ktorý v roku 2006 prehlásil abecedné radenie kandidátov na hlasovacích lístkoch za protiústavné. (Edwards 2015) Ako zaujímavý príklad možno uviesť tiež štát Aljaška v USA. Do roku 1995 sa v tamojších voľbách využívala pre radenie kandidátov rotácia, avšak nie randomizácia.

⁷ Napríklad, ak by prvé ako prvé písmeno fiktívnej abecedy bolo vyžrebované písmeno M, budú v daných voľbách zvýhodnení kandidáti s menami začínajúcimi na toto písmeno.

V predmetnom roku došlo k legislatívnej úprave, ktorá ukončila rotáciu a zaviedla jednotné poradie nominantov vo všetkých okrskoch, ktoré však po novom bolo randomizované. Dané opatrenie bolo napadnuté súdne, avšak bez úspechu. (Miller 2010) Iným prípadom boli voľby starostu v meste Compton v Kalifornii. V nich sa porazený kandidát domáhal zvrátenia výsledku volieb z dôvodu nedostatočne zaistenej randomizácie. Hoci na prvostupňovom súde uspel, odvolacia inštancia túto možnosť zamietla. (Porovnaj Alvarez et al. 2006) V slovenskom prostredí, kde je abecedné poradie kandidátov vo volebnej súťaži taktiež využívané, zatiaľ k podobným procesom nedošlo, čo však význam danej témy neznižuje, ako o tom pojednávajú ďalšie časti tohto textu.

Voľby do regionálnej samosprávy na Slovensku

Po roku 1989 sa vo vtedajšom Československu zahájili rozsiahle politické a ekonomické zmeny, ktorých súčasťou bola i obnova územnej samosprávy. V prvom kroku sa tak stalo na úrovni obcí. Štruktúra národných výborov z éry komunizmu bola nahradená sústavou orgánov volených priamo občanmi. Prvé obecné voľby sa konali už v roku 1990. (Porovnaj Balík et al. 2003; Spáč – Sloboda 2014) Ústava Slovenskej republiky schválená v septembri 1992 síce predpokladala i vznik druhého stupňa samosprávy, k jej realizácii však došlo so značným časovým odstupom. Regionálna samospráva tak v slovenských podmienkach vznikla až po roku 2000.

Z geografického hľadiska vznik krajskej samosprávy predznamenal už územné reformy realizované počas tretej Mečiarovej vlády. Tá v roku 1996 presadila úpravy správneho usporiadania krajiny, ktorými sa zriadilo 79 okresov a 8 krajov. (Nižňanský 1997; Zákon č. 221/1996 Z.z.) Vláda Mikuláša Dzurindu, ktorá nastúpila do úradu po voľbách v roku 1998, do svojho programového vyhlásenia okrem iného zahrnula i realizáciu reformy verejnej správy. Vláda predstavila Koncepciu decentralizácie a modernizácie verejnej správy, ktorá bola jedným z prvých krokov k vytvoreniu samosprávnych krajov, ktoré následne vznikli zákonom o samospráve vyšších územných celkov (VÚC). Pôvodný koncept predstavený vládnyim splnomocnenom Viktorom Nižňanským počítal s vytvorením 12 jednotiek, parlament však túto predstavu modifikoval a hranice VÚC schválil v podobe kopírujúcej existujúce správne kraje. (Zákon č. 302/2001 Z.z.) Týmto aktom sa tak v slovenských podmienkach dotvorila krajská samospráva. Po formálnej stránke sú VÚC právnickými osobami, ktoré nakladajú s vlastným majetkom a príjmami a disponujú právomocami predovšetkým v oblasti kultúry, zdravotníctva, sociálnych vecí a dopravy. Ich orgánmi, ktoré sú volené v priamych voľbách, sú zastupiteľstvo a predseda.

Z pohľadu nášho textu je kľúčový volebný systém využívaný na voľbu zastupiteľstva samosprávneho kraja. V jeho prípade existuje určitá terminolo-

gická nejednoznačnosť daná rozdielmi v prístupe rôznych autorov. Daný systém možno označiť ako neobmedzené hlasovanie, no vyhovujúcim pojmom je taktiež blokové hlasovanie. Naznačená nejednota pritom nekončí iba pri samotnom názve, ale týka sa aj klasifikácie podľa používanej volebnej formuly. V závislosti na tom, ktorá typológia volebných systémov je vzatá do úvahy, sa systém používaný pre voľbu zastupiteľstiev VÚC dá radiť ako medzi väčšinové, tak i semiproporčné systémy. (Porovnaj Reynolds et al. 2005; Chytilík et al. 2009)

Základné nastavenie volieb je nasledovné. Všetky kraje sa delia do volebných obvodov, ktoré vo veľkej väčšine kopírujú hranice okresov. Obvody sú až na výnimky viacmandátové, pričom právna úprava stanovuje, aby na jeden mandát pripadalo 12 až 15 tisíc obyvateľov. Konkrétna podoba obvodov i počet kresiel v nich volených je v kompetencii samotných zastupiteľstiev, výnimkou boli iba prvé voľby v roku 2001, kedy z dôvodu neexistencie týchto orgánov boli uvedené parametre stanovené zákonom.

Na hlasovacom lístku je uvedené, koľko kandidátov má byť v danom obvode zvolených, pričom každá politická strana smie nominovať maximálne tento počet osôb. Kandidovať môžu ako zástupcovia strán, tak i nezávislí kandidáti. Zákonná úprava explicitne stanovuje, že kandidáti sú na lístku zoradení abecedne. Znamená to, že v slovenských regionálnych voľbách sa nevyužíva žiadny rotačný či randomizačný mechanizmus a všetky hlasovacie lístky (v rámci obvodu) majú, čo sa poradia kandidátov týka, identickú podobu.

Voliči udeľujú hlas individuálnym kandidátom a disponujú takým počtom hlasov, aký zodpovedá počtu mandátov, ktoré sa v ich obvode rozdeľujú. Hlasujúci pritom nie sú povinní odovzdať všetky hlasy a pre platnosť ich voľby postačuje, ak podporia aspoň jedného kandidáta. Mechanizmus spočítavania hlasov je veľmi jednoduchý, pričom platí, že členmi zastupiteľstva VÚC sa v rámci obvodu stávajú kandidáti, ktorí dosiahli najviac hlasov.

Podoba volebného systému sa od jeho zakotvenia nezmenila. Jediné úpravy, ku ktorým v priebehu ďalších rokov došlo, realizovali samotné zastupiteľstvá a týkali sa úpravy volebných obvodov či počtu volených zastupiteľov. Príkladom takýchto zmien bolo výrazné navýšenie počtu obvodov v Bratislavskom kraji z pôvodných siedmich na osemnásť (z toho osem jednomandátových), či vytvorenie nového obvodu Štúrovo v Nitrianskom kraji. V oboch prípadoch dané úpravy narušili pôvodný koncept obvodov zodpovedajúcich hraniciam okresov a ich realizácia nemala iba technické, ale i politické pozadie. Dá sa však konštatovať, že od roku 2001 sa do volebného systému zasiahlo iba v ojedinelých prípadoch a skôr v menšej miere, čo vyjadruje relatívne nemenná veľkosť zastupiteľstiev. (Tab. č. 1)

Tabuľka č. 1: Počet volených zastupiteľov v jednotlivých krajoch

VÚC	2001	2005	2009	2013
Bratislavský	46 (8)	50 (8)	44 (18)	44 (18)
Trnavský	40 (7)	40 (7)	40 (7)	40 (7)
Trenčiansky	45 (9)	45 (9)	45 (9)	45 (9)
Nitriansky	52 (7)	52 (7)	54 (8)	54 (8)
Žilinský	52 (11)	57 (11)	57 (11)	57 (11)
Banskobystrický	49 (13)	49 (13)	49 (13)	49 (13)
Prešovský	60 (13)	62 (13)	62 (13)	62 (13)
Košický	57 (11)	57 (11)	57 (11)	57 (11)

Poznámka: Hodnoty v zátvorkách udáva počet obvodov v kraji. Zmeny sú zvýraznené tučne. Zdroj údajov: Štatistický úrad SR.

Regionálne voľby sa na Slovensku konali zatiaľ štyrikrát, v rokoch 2001, 2005, 2009 a 2013, avšak príliš veľký záujem verejnosti nedokázali vyvolať. V roku 2001 sa volieb zúčastnila viac ako jedna štvrtina voličov, v ďalšom období sa táto hodnota stabilizovala na úrovni približne jednej pätiny, čo predstavuje značný odstup od parlamentných či obecných volieb. Nižšia účasť býva pravidelne zaznamenávaná iba vo voľbách do Európskeho parlamentu. Regionálne voľby tak možno v slovenských podmienkach vymedziť ako druhoradé. (Porovnaj Reif – Schmitt 1980)

Čo sa týka samotných výsledkov, identifikovať sa dá niekoľko trendov. Po prvé, v priebehu doby sa darí viac presadzovať nezávislým kandidátom a ich podiel získaných kresiel postupne narastá. Kým v roku 2001 títo kandidáti získali 4,5 percenta mandátov, v roku 2005 to už bola takmer desatina, v roku 2009 vyše 13 percent a nakoniec v roku 2013 už takmer 18 percent kresiel. Druhým pozorovaným znakom je značná disproporcionalita výsledkov, spôsobená mechanizmom transformácie hlasov na mandáty, ktorý favorizuje najsilnejšie subjekty. Tie sú pri danom nastavení schopné získavať výrazne viac kresiel, než by to zodpovedalo ich reálnej podpore. Najvypuklejším prípadom tohto prejavu boli voľby v roku 2001 v Trenčianskom kraji, kde nominanti HZDS obsadili všetkých 45 mandátov. Pre volebný systém je totiž podstatné iba to, ktorí kandidáti dosiahli v rámci obvodu najviac hlasov. Z tohto faktu vyplýva i tretí vysledovaný znak, ktorým je stratégia politických strán utvárať volebné koalície. Keďže systém favorizuje silnejšie subjekty, stalo sa prirodzenou ambíciou strán vytvárať takéto zoskupenia. V rámci volieb je pritom každý kraj plne samostatnou arénou. Nie je tak výnimkou, že v každom z ôsmich krajov sú vytvárané iné koalície, a to i bez ohľadu na celonárodné politické usporiadanie. Navyše, spoločne s tým sa môžeme stretnúť so

situáciou, kedy v rámci jedného kraja vytvárajú strany rôzne koalície pre voľby zastupiteľov a rôzne pre voľby predsedov samosprávnych krajov⁸.

Výskumný rámec

Cieľom tohto textu je analyzovať vplyv abecedného poradia kandidátov vo voľbách do VÚC. Predošlý výskum preukázal, že zoradenie osôb na hlasovacích listinách narúša rovnosť ich šancí a má potenciál poskytnúť časti z nich neodôvodnenú výhodu. Nominanti čerpajúci z daného nastavenia tým získavajú na úkor svojich rivalov ľahší prístup k hlasom voličov a tým i k mandátom, o ktoré sa sťažujú. Táto kapitola predstaví výskumný rámec štúdie slovenských volieb do krajskej samosprávy, konkrétne hypotézy, dáta a metódy.

Efekt poradia kandidátov podľa existujúcej literatúry napomáha predovšetkým osobám umiestneným na čele listín, obdobne tak však môže zvýhodniť i nominantov na posledných pozíciách. Systém používaný pre voľby do slovenskej krajskej samosprávy, pracujúci s listinami zahŕňajúcimi všetkých kandidátov v abecednom poradí, tak vytvára predpoklady pre sledovanie daného efektu. V tomto zmysle formulujeme prvé dve hypotézy.

H1a: *Vo voľbách do VÚC sú v porovnaní s ostatnými nominantmi zvýhodnení kandidáti na posty krajských zastupiteľov umiestnení na čele listiny.*

H1b: *Vo voľbách do VÚC sú v porovnaní s ostatnými nominantmi zvýhodnení kandidáti na posty krajských zastupiteľov umiestnení na konci listiny.*

Každá z predstavených hypotéz sa sústreďuje na inú skupinu kandidátov. Kým v prvej sú centrom záujmu nominanti na čelných pozíciách, druhá sleduje osoby z opačného konca poradia. Dôvod pre rozdelenie oboch skupín do samostatných hypotéz má svoje vedecké opodstatnenie. Ak analýza preukáže efekt poradia kandidátov, jeho dopad sa nemusí týkať oboch kategórií nominantov, ale iba jednej z nich. Vytvorenie spoločnej hypotézy by tak po praktickej stránke mohlo komplikovať vyhodnotenie jej testovania.

Otázkou je, čo sa dá chápať pod *zvýhodnením* uvedenom v oboch hypotézach. Z logiky veci sa ponúkajú dve možnosti. Kandidáti čerpajúci určitú neodôvodnenú výhodu danú nastavením volebného systému môžu buď získať väčší prísun hlasov alebo môžu mať jednoduchší prístup k zvoleniu. Naš výskum pokrýva oba uvedené varianty. V prvom rade tak skúmame, či systém do volieb zastupiteľstiev VÚC zvýhodňuje krajne umiestnených nominantov čo do podielu získaných hlasov. Táto znalosť je síce podstatná, avšak sama osebe

⁸ Príkladom sú voľby v Košickom kraji v roku 2013. Pre voľby do zastupiteľstva sa utvorila koalícia KDH, SDKÚ-DS, Most-Híd. Na predsedu VÚC však strana Most-Híd spoločne s SMK podporovali kandidáta strany SMER-SD Zdenka Trebulu.

nepostačujúca. Primárnym účelom volieb totiž nie je ani tak zisk dostatku hlasov ako skôr obsadenie kresiel, pretože až tie dávajú ich držiteľom konkrétny podiel na moci. Z tohto dôvodu sledujeme i to, či nastavenie systému regionálnych volieb uľahčuje kandidátom z oboch koncov listín prístup k mandátom. Súhrnne povedané, ak abecedné poradie zvýhodňuje určitú skupinu kandidátov, pre poznanie reálnej politiky je nevyhnutné vedieť nielen to, či daný efekt zasahuje do podielov hlasov, ale či sa premieta i do zloženia zastupiteľských orgánov.

V prípade sledovania efektu poradia na podiely hlasov využívame lineárnu regresiu založenú na metóde najmenších štvorcov. Hodnoty závisle premenných, vyjadrujúce relatívne zisky hlasov nominantov, bolo pritom potrebné upraviť. V slovenských regionálnych voľbách sú totiž podiely hlasov kandidátov ovplyvnené veľkosťou obvodu a počtom osôb na listine. Pre zaistenie ich vzájomnej kompatibility tak boli výsledky kandidátov upravené, aby zodpovedali zaokrúhleným hodnotám pri priemernej dĺžke listiny (50 mien) a priemernému počtu rozdeľovaných kresiel v obvode (6)⁹. Pre analýzu efektu poradia na prístup k mandátom aplikujeme binárnu logistickú regresiu. Závisle premennou je tu zvolenie do krajského zastupiteľstva, nadobúdajúcej hodnotu nula pri nezvolení a jedna pri zvolení.

Skladba nezávisle premenných je pre obe regresné analýzy totožná. Nezávisle premenné sú spojené s poradím na listine a sledujú kandidátov na čelných i spodných miestach. Pre tieto účely sú vytvorené dummy premenné pokrývajúce umiestnenie na prvej, druhej, predposlednej a poslednej pozícii na listine. Celkom tak efekt poradia kandidátov sledujú štyri premenné, pričom prvé dve sa vzťahujú k hypotéze H1a a druhé dve k hypotéze H1b. Nakoniec modely obsahujú i niekoľko kontrolných premenných. Ako prvé bude sledované to, či kandidáti mali oficiálnu podporu politických strán zastúpených v čase krajských volieb v Národnej rade Slovenskej republiky (NR SR). Význam tohto faktoru vychádza z toho, že stranická značka môže pre voličov predstavovať heuristické vodítko k ich výberu, zvlášť ak ich znalosť o nominantoch nie je príliš veľká. Popri politickej podpore bude do analýzy zakomponované i pohlavie kandidátov a tiež to, či nominanti držali v čase volieb mandát v krajskom zastupiteľstve. Oba zmienené rysy sú bežnou súčasťou výskumu volieb a môžu mať na rozhodovanie voličov relevantný dopad. Platí to najmä o držiteľoch volených úradov, keďže tí sú spravidla známejší vo verejnosti, preukázali svoje schopnosti pôsobiť v politike a majú lepší prístup k zdrojom. (Porovnaj Krebs 1998; Jalali 2012; Liang 2013)

V prípade zistenia efektu poradia kandidáta sa dá predpokladať, že kandidáti, ktorých mená začínajú na písmená z úvodu, resp. záveru abecedy,

⁹ Upravený podiel hlasov sme vypočítali tak, že percentuálny zisk každého kandidáta bol vynásobený podielom dĺžky listiny v obvode a priemernej dĺžky (50) a vydelený podielom počtu mandátov v obvode a priemerným počtom mandátov (6).

budú v skupine zvolených predstaviteľov zastúpení relatívne viac než v skupine všetkých uchádzačov o mandáty. Na základe toho formulujeme tri zostávajúce hypotézy.

H2a: *Zastúpenie osôb, ktorých mená začínajú na písmená zo začiatku abecedy, bude vyššie medzi zvolenými krajskými zastupiteľmi než medzi všetkými kandidátmi.*

H2b: *Zastúpenie osôb, ktorých mená začínajú na písmená z konca abecedy, bude vyššie medzi zvolenými krajskými zastupiteľmi než medzi všetkými kandidátmi.*

H3: *Distribúcia mien zvolených krajských zastupiteľov bude oproti distribúcii mien všetkých kandidátov posunutá bližšie smerom k začiatku abecedy.*

Logika hypotéz H2a a H2b je totožná. Kandidáti sa vo voľbách do VÚC radia na listinách abecedne, z čoho vyplýva, že najčastejšie sa na čelných a naopak na koncových pozíciách budú vyskytovať osoby, ktorých mená začínajú na písmená zo začiatku a konca abecedy. Ak teda v rámci analýzy bude pre držiteľov týchto pozícií na listinách identifikovaná vyššia pravdepodobnosť, že dosiahnu na mandát, mali by sa medzi zvolenými predstaviteľmi oproti všetkým kandidátom vyskytovať častejšie osoby z oboch koncov abecedy. Ako pritom dokladá predošlý výskum efektu poradia kandidátov, výhody jeho účinku čerpajú primárne a vo vyššej miere čelne umiestnení kandidáti. (Porovnaj King – Leigh 2009; Ho – Imai 2008; Miller – Krosnick 1998; Edwards 2015) Z tohto dôvodu hypotéza H3 predpokladá, že súhrnná distribúcia mien zvolených zastupiteľov bude oproti všetkým kandidátom vychýlená bližšie k začiatku abecedy. Pre overenie hypotéz H2a, H2b a H3 bude využitá kombinácia štatistických i vizuálnych techník, konkrétne neparametrický Kolmogorov-Smirnov test, histogramy a analýza priemerných pozícií mien kandidátov, resp. krajských zastupiteľov. (Podrobnejšie viď nižšie)

Tento text skúma vplyv poradia kandidátov za troje krajské voľby (2005, 2009 a 2013). Súhrnná databáza tak obsahuje 8,881 kandidátov, podrobnejšie údaje prináša tab. č. 2. Všetky údaje boli čerpané z oficiálnych údajov Štatistického úradu SR. Historický prvé regionálne voľby v roku 2001 nie sú zahrnuté do analýzy, keďže z logiky vecí v nich žiadny kandidát nevystupoval ako držiteľ mandátu krajského zastupiteľa. I keď tieto voľby by sa dali riešiť samostatnými modelmi bez danej premennej, veľkosť zahrnutej vzorky je dostatočne veľká pre vyvodenie komplexných a relevantne silných záverov.

Tabuľka č. 2: **Základné údaje o kandidátoch**

	2005	2009	2013
Muži	2,304	2,764	2,089
Ženy	529	709	486
Zvolení	412	408	408
Držitelia krajských mandátov	259	339	309
Kandidáti za strany v NR SR	1,650	1,093	790
Spolu kandidátov	2,833	3,473	2,575

Zdroj: Štatistický úrad SR.

Výsledky

Cieľom tohto výskumu je zistiť, či volebný systém používaný pre voľby do krajských zastupiteľstiev na Slovensku poskytuje neodôvodnenú výhodu určitým skupinám kandidátov v závislosti od ich poradia. Keďže našim cieľom je ukázať prejav daného volebného systému ako takeého, výsledky analýzy sú prezentované súhrnne za celé sledované obdobie. Ako prvý je analyzovaný efekt umiestnenia na listine na podiely obdržaných hlasov. Výsledky sú uvedené v tabuľke č. 3.

Tabuľka č. 3: **Podiely získaných hlasov kandidátov (OLS)**

	B	SE
Konštanta	.420***	.040
Strany v NR SR	.450***	.050
Žena	-.100*	.070
Obhajoba mandátu	.850***	.090
<i>Pozícia na listine</i>		
Prvá	2.180***	.150
Druhá	1.140***	.150
Predposledná	1.430***	.150
Posledná	1.190***	.150
Adj R ²		.180
N		8,881

* p < .05, ** p < .01, *** p < .001.

V súlade s očakávaním, pre kandidátov v slovenských regionálnych voľbách je prínosom, ak sú oficiálne podporení parlamentnými politickými stranami. Krajské voľby nie sú v domácich podmienkach primárnou volebnou arénou a značka relevantnej formácie má potenciál prilákať voličskú pozornosť. Obdobne tak kandidátom napomáha ich štatút držiteľov krajských mandátov, ktorý ich zvýhodňuje oproti osobám bez tejto skúsenosti. Ako

zaujímavý vyplýva fakt, že ženy získavajú o niečo nižšie podiely hlasov ako muži, avšak tento rozdiel nie je zvlášť zásadný.

Kľúčovým prvkom je však zameranie sa na poradie na listine. Výsledky zreteľne preukazujú, že osoby, ktoré sú umiestnené na oboch krajných častiach listín získavajú vyššie porcie hlasov. Najvyšší benefit je pritom spojený s prvou pozíciou, kým zostávajúce sledované miesta v tomto ohľade mierne zaostávajú. Zatiaľ čo v prípade kandidovania za parlamentné strany či štatútu držiteľa krajského mandátu má ich pozitívny účinok na objem získaných hlasov svoje vecné opodstatnenie, pri poradí tento záver nemožno vysloviť. Objektívne ide o neodôvodnenú výhodu, ktorá je dostupná najmä osobám s priezviskami začínajúcimi na písmená zo začiatku a konca abecedy, keďže práve tí majú nepomerne vyššie šance na umiestnenie v čele, resp. v závere listiny. (Vid' nižšie)

Tabuľka č. 4: **Zvolenie kandidátov** (binárna logistická regresia)

	B	Exp (B)	SE
Konštanta	-3.388	.0340***	.076
Strany v NR SR	1.848	6.349***	.080
Žena	-.048	.953	.097
Obhajoba mandátu	2.371	10.709***	.084
<i>Pozícia na listine</i>			
Prvá	.560	1.750**	.183
Druhá	.167	1.182	0.204
Predposledná	.192	1.211	0.203
Posledná	.395	1.485*	0.195
R ² Nagelkerke		.337	
N		8,881	

* p < .05, ** p < .01, *** p < .001.

Pre reálny chod politiky je podstatné predovšetkým to, či sa predstavené zistenia prenášajú i do oblasti prístupu k mandátom. Pre tento účel bola využitá binárna logistická regresia, ktorej výstupy zobrazuje tabuľka č. 4. Ako vyplýva z výsledkov, podpora parlamentných strán a držiteľstvo krajského mandátu si i tu uchovali svoj silný dopad. Najsilnejší prediktor je pritom práve predošlá skúsenosť v regionálnom zastupiteľstve. Obhajcovia mandátov majú oproti svojim vyzývateľom viac než desaťnásobne vyššiu šancu na zvolenie. Silne nápomocná je tiež i kandidatúra za strany so zastúpením v Národnej rade. Naopak pohlavie kandidátov sa v tomto zmysle javí ako irelevantné a prístup ku kreslám zastupiteľov je porovnateľný pre mužov i ženy.

Čo sa poradia týka, štatistickú signifikantnosť si udržali iba prvá a posledná pozícia. Ich význam je však pomerne zásadný a v oboch prípadoch ide o kladný

efekt, teda posilňujúci vyhliadky na zvolenie. Oproti referenčnej kategórii, ktorú predstavujú nominanti okupujúci miesta mimo tie sledované v regresnej analýze, majú osoby na čelnej pozícii šancu na zisk mandátu vyššiu o tri štvrtiny. V prípade kandidátov na poslednom mieste je táto šanca vyššia o takmer jednu polovicu. Pre vnímanie významu týchto zistení je opäť potrebné zdôrazniť, že poradie na listinách v krajských voľbách nie je vecou férovej súťaže, ale mechanizmu, pozitívne i negatívne diskriminujúceho ľudí na základe ich mien.

To, do akej miery je tento nerovný prístup výrazný, možno ukázať na zložení osôb okupujúcich prvé a posledné pozície podľa prvých písmen ich priezvisk. V trojici sledovaných krajských volieb 2005, 2009 a 2013 sa súťaž konala celkom v 259 obvodoch, pričom každému zodpovedá jedna listina. Z uvedeného počtu listín sa na čelnom mieste až v 237 prípadoch nachádzali kandidáti s priezviskom začínajúcim na A alebo B a ďalších 16 zas C alebo D. Spolu teda na prvé štyri písmená abecedy pripadlo 248 z 259 prípadov, pričom dominantná časť sa týkala prvých dvoch písmen. Pre osoby s priezviskami začínajúcimi na neskoršie písmená v abecede tak boli prvé pozície na listinách fakticky nedostupné. Obdobné zistenia platia i pre opačný koniec listiny, kde dominujú kandidáti s menami začínajúcimi na Z, ktorí zakončovali zoznam nominovaných vo viac než polovici prípadov.

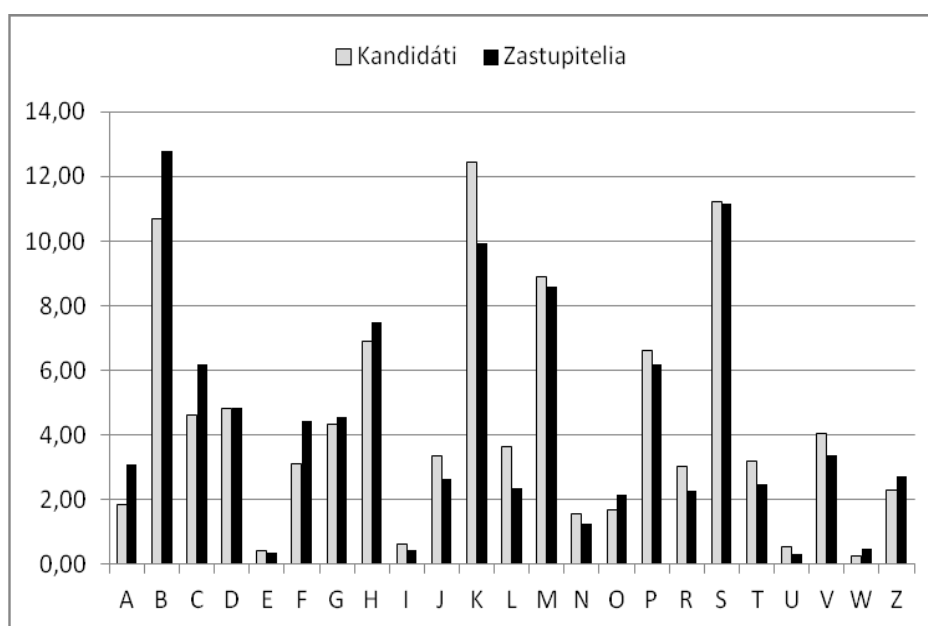
Výsledky regresných analýz poskytujú relevantný základ pre potvrdenie hypotéz H1a a H1b. Dá sa tak konštatovať, že v slovenských krajských voľbách sú zvýhodnení kandidáti z oboch koncov listín, a to nielen čo do objemu získaných hlasov, ale i v prístupe k mandátom. Navyše tým, že ide o neodôvodnenú výhodu poskytnutú určitým segmentom nominovaných, dochádza k určitému narušeniu férovosti volebnej súťaže, ktorého rozsah overujú zostávajúce tri hypotézy.

Ako bolo zistené, nastavenie regionálnych volieb zlepšuje vyhliadky na zisk kresiel osobám z čela a záveru listín. Pri využívanom abecednom radení to tak dáva výhodu najmä kandidátom, ktorých priezviská začínajú na písmená zo začiatku alebo naopak konca abecedy. Pre preskúmanie tohto náhľadu porovnávame distribúciu všetkých uchádzačov o mandáty a tých, ktorí boli úspešne zvolení.

Z grafu č. 1 vyplýva, že medzi oboma distribúciami existujú viditeľné rozdiely. V skupine zvolených disponujú oproti všetkým kandidujúcim vyšším zastúpením predovšetkým osoby s priezviskami začínajúcimi na písmená z úvodu a čiastočne i záveru abecedy. Veľmi zreteľný je tento jav najmä v spojitosti s písmenami A, B, C či F, kým v závere abecedy je to viditeľné pri W a Z. Naopak kandidáti nachádzajúci sa viac v strede abecedy (K, L, M, N) zaznamenávajú opačný trend. Ešte názornejšie dané skutočnosti zobrazuje graf č. 2, porovnávajúci relatívne rozdiely percentuálneho zastúpenia u každého

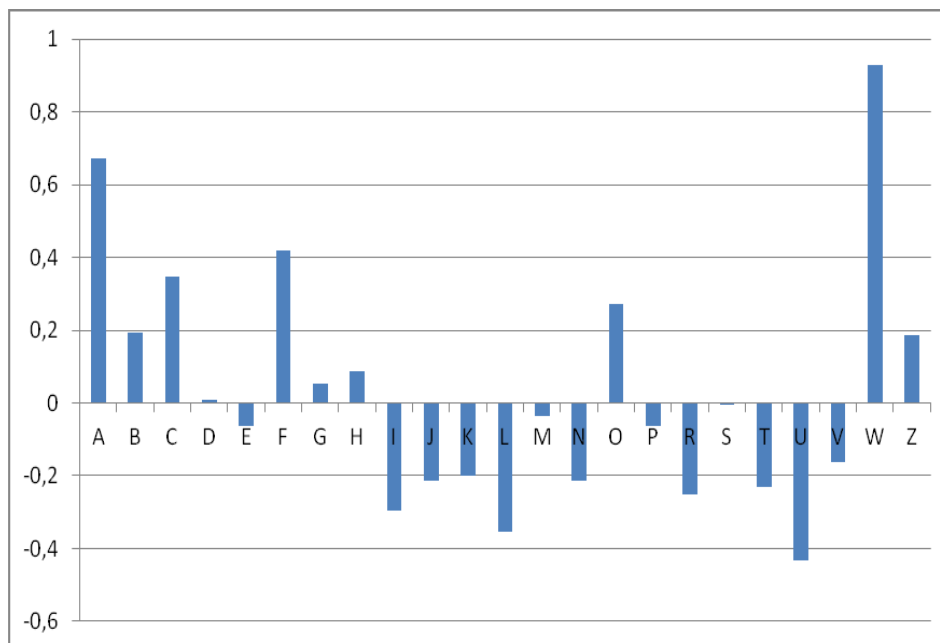
z písmen. Z jeho obsahu je možné pozorovať, že osoby s priezviskami začínajúcimi na písmeno A dokázali v skupine zvolených oproti všetkým kandidujúcim zvýšiť svoj podiel o takmer tri štvrtiny. V prípade ďalších popredných písmen bol daný nárast nižší, no naďalej významný. Podobne si tiež svoje zastúpenie upevnili i nositelia priezvisk zo samotného konca abecedy. Naopak zastúpenie ľudí s priezviskami zo stredu abecedy sa v rámci zvolených silne prepadlo, a to o niekoľko desiatok percentuálnych bodov.

Graf č. 1: Relatívne zastúpenie podľa počiatočného písmena priezviska

Samotné vizuálne zistenia ešte nemusia nutne oprávňovať k dostatočne silným záverom a vyžadujú si ďalšie testovanie. Vzhľadom na to, že množina kandidátov podľa ich priezvisk nenapĺňa znaky normálnej distribúcie, bol pre tento účel použitý neparametrický Kolmogorov-Smirnov test. Ten porovnáva dve vzorky dát a určuje, či ide o súčasti rovnakej populácie. (Porovnaj Edwards 2015) V teste boli porovnané distribúcie všetkých a zvolených kandidátov, pričom vyšiel signifikantne pri $p < 0.001$. Z výsledku tak možno vyvodit', že distribúcie všetkých uchádzačov o mandáty a zvolených kandidátov sa od seba štatisticky signifikantne odlišujú.

Graf č. 2: **Relatívny rozdiel v percentuálnom zastúpení medzi všetkými kandidátmi a zvolenými**

Na základe predstavených zistení potvrdzujeme hypotézy H2a a H2b. Ako bolo zistené, zastúpenie osôb z oboch koncov abecedy je medzi zvolenými krajskými zastupiteľmi vyššie, než medzi všetkými kandidátmi. Volebný systém v krajských voľbách tak dané skupiny nominovaných preferuje, a to do tej miery, že im oproti ich rivalom uľahčuje cestu k mandátom. Ako posledný bod tak zostáva určenie prevažujúceho smeru, ktorým sa tento trend ubera. Pre posúdenie tejto skutočnosti bola každému písmenu priradená numerická hodnota zodpovedajúca jeho poradiu v abecede. Písmeno A na základe toho získalo hodnotu jedna, písmena B dva atď. a celý zoznam uzatvára písmeno Z s hodnotou 23. Pri hodnotení boli vynechané písmená, na ktoré sa žiadne z priezvisk nezačínalo, konkrétne Q, X a Y. Následne sme pre skupinu všetkých i zvolených kandidátov vypočítali aritmetický priemer a pre názornosť sme tak spravili pre každé sledované voľby. Výsledky predstavuje tabuľka č. 5.

Z vypočítaných priemerov vyplýva, že v každých zo sledovaných volieb bola hodnota nižšia v prípade zvolených kandidátov, než aká bola určená pre všetkých, ktorí sa uchádzali o kreslá. Znamená to, že v každej súťaži sa distribúcia mien zvolených krajských zastupiteľov posunula bližšie k začiatku abecedy. Z uvedeného možno vyvodit', že z výhody danej poradím na listine

v slovenských krajských voľbách síce čerpajú osoby z oboch koncov abecedy, avšak z oboch týchto skupín ešte ako lepšie vychádza prvá z nich. Tieto poznatky sú v súlade s výstupmi z logistickej regresie (tab. č. 4), ktoré prisúdili lepšie vyhliadky na zisk mandátu pre kandidátov umiestnených na čelnom než na poslednom mieste listiny. Potvrdila sa tak i hypotéza H3, čím je predstavenie výsledkov analýzy uzavreté.

Tabuľka č. 5: **Priemerné hodnoty určené podľa priezvisk**

	2005	2009	2013
Všetci kandidáti	11.07	11.22	11.10
Zvolení	10.27	10.75	10.57

Diskusia a záver

Jedným z primárnych atribútov demokratických volieb je ich spravodlivosť. Tá by mala zaisťovať vyváženosť šancí a neposkytovať žiadnemu kandidujúcemu subjektu neoprávnenú výhodu voči jeho rivalom. Volebný systém používaný pre slovenské regionálne voľby v tomto zmysle má isté nedostatky, keďže svojou podobou zavádza medzi uchádzačov o mandáty určitú mieru nerovnosti. Daný jav pritom spôsobuje zdanlivo neutrálny nástroj, a to abeceda, využívaná pre radenie kandidátov na listinách.

Analýza v našom texte preukázala, že umiestnenie osôb na kandidátnych listinách má dopad na ich volebné vyhliadky. V konkrétnej rovine sú zvýhodneným segmentom osoby na prvej a poslednej pozícii, ktorým nastavenie volebného systému zjednodušuje prístup k mandátom. S ohľadom na mechanizmus radenia kandidátov tak daný benefit plyní tým, ktorých priezviská začínajú na písmená z oboch koncov abecedy, predovšetkým však z jej začiatku. Naopak osoby s menami zo stredu abecedy na toto nastavenie doplácajú, pretože sa z logiky veci ku krajným miestam na listinách nedostávajú. V súhrne tak platí, že systém užívaný pre regionálne voľby na Slovensku udeľuje výhodu, resp. penalizuje kandidátov na základe kritéria, ktoré nemá žiadne vecné opodstatnenie.

Zistené závery otvárajú priestor pre uplatňovanie rôznych taktík. Za účelom maximalizácie úspechu sa ako pragmatické javí nasadzovanie predovšetkým kandidátov zo začiatku či konca abecedy. Ako ukázal náš výskum (pozri tab. č. 5), v doterajšom vývoji sa tento prístup pravdepodobne neuplatňoval, čo však neznamená, že k nemu nebude pristúpené v budúcnosti¹⁰. Zvýhodnené sú

¹⁰ V roku 2013 sa podiel kandidátov s priezviskami začínajúcimi na písmeno A oproti prvým voľbám v roku 2001 zvýšil iba veľmi mierne, konkrétne z 1.47 na 2.25 percenta. V prípade písmena B bol daný nárast približne polovičný a u písmena C takmer žiadny. Na opačnom konci abecedy dokonca nastal opačný trend, kedy sa podiel kandidátov s menami na písmeno Z znížil z 2.47 percenta v roku 2001 na 1.98 vo voľbách 2013.

tu predovšetkým politické strany, a to najmä na úkor nezávislých. Pre radenie kandidátov na listinách je určujúce priezvisko, teda prvok, ktorý sa v priebehu života človeka mení iba málokrát (typicky u žien pri zmene rodinného stavu) či vôbec (pravidlo u mužov). Ak abstrahujeme od možnosti zmeny priezviska na osobnú žiadosť, pre nezávislých kandidátov ide o faktor, s ktorým nie je možné vo vzťahu k voľbám taktizovať. Politické strany sú však v inej pozícii, pretože pri dostatku vlastných kádrov môžu uskutočňovať selekciu vedúcu k nominovaniu osôb s priezviskami bližšími obom koncom abecedy.

V súhrne tak existujúci volebný systém zavádza minimálne tri roviny nerovnosti. Po prvé, zvýhodňuje kandidátov s menami zo začiatku a o niečo menej i z konca abecedy. Po druhé, dáva priestor politickým stranám uplatňovať taktický prístup pri stavaní nominantov, ktorý individuálne kandidujúci nezávislí nemajú možnosť uplatniť. Do tretice, ak by strany pristúpili k taktickému nasadzovaniu kandidátov podľa ich mien, v rámci takýchto nominácií by opäť boli zvýhodnené osoby z oboch koncov abecedy, a to pred svojimi vlastnými spolustraníkmi s menej "nádejnými" priezviskami.

Záver textu je venovaný odporúčaniam, ktoré by uvedené nerovnosti v nastavení regionálnych volieb umožnili eliminovať. Prvým dostupným mechanizmom je randomizácia ako alternatíva k abecede. Svojím spôsobom ide o náhodné určenie radenia písmen, čiže akúsi virtuálnu abecedu, stanovenú losovaním pred každými voľbami. Pri vhodnom načasovaní, teda až po uzavretí prihlásených zoznamov kandidátov, by tento postup spoľahlivo narušil možnosti taktizovania s menami, keďže politické strany by nemali vopred znalosť o tom, ktoré mená sa objavia na čele, v strede či v závere listín. Na druhej strane by však tento postup dokázal zamedziť iba druhej a tretej rovine z vyššie predstavených nerovností, keďže by v konkrétnych voľbách naďalej zachovával konštantné poradie kandidátov na listinách, a teda výhody pre tých umiestnených na prvých a posledných pozíciách by neodstránil.

Skutočné riešenie existujúceho stavu tak poskytuje až zakotvenie rotácie mien, či už samostatne alebo v kombinácii s randomizáciou. Podstata rotácie spočíva v obmene zoradenia kandidátov naprieč okrskami, čím sa efektívne zamedzuje tomu, aby jednotliví kandidáti konštantne okupovali totožnú pozíciu na všetkých listinách v obvode. Po technickej stránke ide o jednoduchý postup, kde sa pôvodne stanovené poradie, či už abecedné alebo na základe rotácie, pre ďalší okrsk obmení tak, že posledné meno sa umiestni na prvú pozíciu, čím sa všetky ďalšie osoby posunú o priečku nižšie. Pri dostatočnom počte opakovaní tohto kroku sa tak všetci nominanti objavia na každej pozícii na listine približne rovnako krát. Vo výsledku sa tým efekt poradia rovnomerne rozptýli medzi všetkých uchádzačov o mandáty. Dá sa tak konštatovať, že popísaná rotácia, prípadne doplnená i o randomizáciu, predstavuje dôsledný nástroj, ktorý by odstránil neodôvodnenú výhodu, ktorú súčasný systém v regionálnych

voľbách na Slovensku bez racionálneho podkladu poskytuje určitej časti kandidátov a vytvoril by podmienky pre objektívne férovú súťaž.

Peter Spáč je odborným asistentom na Katedre politológie Fakulty sociálnych štúdií Masarykovej univerzity. Odborne sa zameriava na volebné reformy, volebné chovanie a verejné financovanie. Problematike volieb na Slovensku sa venoval v monografiách *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku. Volebné reformy a referendá po roku 1989 (2010)* a *Tichý hlas voličov. Preferenčné hlasovanie v slovenských parlamentných voľbách (2013)*.

Petr Voda vyštudoval doktorské štúdiá Geografie a Politologie na Masarykovej univerzite. V súčasnosti pôsobí v Mezinárodnom politologickém institutu. Odborne sa zaoberá najmä volebným správaním a volebnej geografii.

Jozef Zagrapan je doktorand na Katedre politológie Fakulty sociálnych štúdií Masarykovej univerzity. Výskumne sa venuje hlavne experimentálnej politológii a komunikácii politických strán na internete.

LITERATÚRA

- ALVAREZ, R. M. – SINCLAIR, B. – HASEN, R. L., 2006: How Much is Enough? The „Ballot Order Effect” and the Use of Social Science Research in Election Law Disputes. In: *Election Law Journal* 5, č. 1, s. 40-56.
- BAGUES, M. – ESTEVE-VOLART, B., 2011: The Effect of Ballot Order: Evidence from the Spanish Senate (http://www.manuelbagues.com/ballot_order.pdf).
- BALÍK, S. – HLOUŠEK, V. – HOLZER, J. – ŠEDO, J., 2003: Politický systém českých zemí 1848 – 1989. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 180 s.
- BIRCH, S. – MILLARD, F. – POPESCU, M. – WILLIAMS, K., 2002: *Embodying Democracy Electoral System Design in Post-Communist Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 241 s.
- CHEN, E. – SIMONOVITS, G. – KROSNICK, J. A. – PASEK, J., 2014: The Impact of Candidate Name Order on Election Outcomes in North Dakota. In: *Electoral Studies* 35, s. 115-122.
- CHYTILEK, R. – ŠEDO, J. – LEBEDA, T. – ČALOUD, D., 2009: *Volební systémy*. Praha: Portál, 375 s.
- EDWARDS, B. C., 2015: Alphabetically Ordered Ballots and the Composition of American Legislatures. In: *State Politics & Policy Quarterly* 15, č. 2, s. 171-191.
- GALLAGHER, M. – MITCHELL, P., 2005: *The Politics of Electoral Systems*. New York: Oxford University Press, 662 s.
- HO, D. E. – IMAI, K., 2008: Estimating the Causal Effects of Ballot Order from a Randomised Natural Experiment: the California Alphabet Lottery, 1978 – 2002. In: *Public Opinion Quarterly* 72, s. 216-240.
- JALALI, C., 2012: The 2011 Portuguese Presidential Elections: Incumbency Advantage in Semi-Presidentialism? In: *South European Society and Politics* 17, č. 2, s. 239-260.

- KING, A. – LEIGH, A., 2009: Are Ballot Order Effects Heterogeneous? In: *Social Science Quarterly* 90, č. 1, s. 71-87.
- KOPPELL, J. – STEEN, J. A., 2004: The Effects of Ballot Position on Election Outcomes. In: *Journal of Politics* 66, s. 267-281.
- KREBS, T., 1998: The Determinants of Candidates' Vote Share and the Advantages of Incumbency in City Council Elections. In: *American Journal of Political Science* 42, č. 3, s. 921-935.
- LIANG, C.-Y., 2013: Is there an Incumbency Advantage or Cost of Ruling in Proportional Election Systems? In: *Public Choice* 154, č. 3-4, s. 259-284.
- MEREDITH, M. – SALANT, Y., 2013: On the Causes and Consequences of Ballot Order Effects. In: *Political Behavior* 35, č. 1, s. 175-197.
- MILLER, J. M. – KROSNICK, J. A., 1998: The Impact of Candidate Name Order on Election Outcomes. In: *Public Opinion Quarterly* 62, č. 3, s. 291-330.
- MILLER, L., 2010: Election by Lottery: Ballot Order, Equal Protection, and the Irrational Voter. In: *New York University Journal of Legislation and Public Policy* 13, s. 373-406.
- NIŽNANSKÝ, V., 1997: Verejná správa. In: Bútora, M. (ed.): *Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*. Bratislava: IVO, s. 59-70.
- REGAN, J., 2012: Ballot Order Effects: An Analysis of Irish General Elections. MPRA Paper No. 38304 (http://mpa.ub.uni-muenchen.de/38304/1/MPRA_paper_38304.pdf).
- REIF, K. – SCHMITT, H., 1980: Nine Second-Order National Elections: a Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results. In: *European Journal of Political Research* 8, č. 1, s. 3-44.
- REYNOLDS, A. – REILLY, B. – ELLIS, A., 2005: *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*. Stockholm: IDEA, 223 s.
- SPÁČ, P. – SLOBODA, D., 2014: *Municipalizácia, volebný systém a možnosti participácie v miestnej samospráve na Slovensku*. Piešťany: Komunálne výskumné a poradenské centrum, 69 s.
- TAAGEPERA, R. – SHUGART, M. S., 1989: *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven: Yale University Press, 292 s.
- WEBBER, R. – RALLINGS, C. – BORISYUK, G. – THRASHER, M., 2014: Ballot Order Positional Effects in British Local Elections, 1973 – 2011. In: *Parliamentary Affairs* 67, č. 1, s. 119-136.
- Zákon č. 221/1996 Z.z. o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky.
- Zákon č. 302/2001 Z.z. o samospráve vyšších územných celkov.